

Tillägg

Det finns ytterligare objekt som är av kulturhistoriskt intresse och där skyddsbestämmelser bör övervägas om/när det blir aktuellt med planläggning.

Inom det område som staten fortfarande äger på Barkarbyfältet finns flera byggnader som haft viktiga funktioner på F8. Det gäller bland annat flygledartornet, robotladdningsbyggnaden (även kallad ”Kyrkan”), en hangar och en kontorsbyggnad samt det stora bergrummet. Även start- och landningsbanan samt taxibanorna är viktiga delar i miljön på F8.

Samtliga byggnader, (med undantag av robotladdningsbyggnaden) och bergsrummet är fortfarande klassade som militära skyddsobjekt. Enligt ett avtal med staten ska Järfälla erhålla denna mark för att bygga bostäder i tunnelbanans influensområde. När marken och byggnaderna övergår i kommunal ägo bör en samlad antikvarisk bedömning göras.

Vid Tallebo finns också en hangar, ritad av G Ewerth vid Fortifikationsförvaltningen 1955. Den har en helt annorlunda arkitektur i jämförelse med de övriga hangarerna på F8. Taket är rundat och går ned till marken på långsidorna. Ena kortsidan har en gavel i tegel, med strävpelare i betong, och på den andra gaveln fanns skjutportar. Här fanns bland annat flygplan som användes för signalspaning stationerade. Invid ligger bostadshuset Tallebo, som stod klart 1909, men som byggdes om kraftigt under 1940-talet. Miljön vid Tallebo, med flera ekonomibygnader och stor trädgård är också av stort intresse. I kommunens översiktsplan ingår dessa miljöer i ett område som är utpekad som kulturlandskap, som omger Järfälla kyrka och Kyrkbyn. Hur byggnader och miljöer skyddas bör diskuteras i samband med detaljpanelläggning.

Ett område kring Järfälla kyrka ingick i ett tidigare förordnade enligt naturvårdslagen, till skydd för det

Tallebo

öppna landskapet runt kyrkan, vilket också innebar ett nybyggnadsförbud. Förordnandet upphävdes 2004 av länsstyrelsen som i sitt beslut också skrev att kommunen i kommande detaljplaner skulle ta hänsyn till siktlinjerna mot kyrkan.

Det finns även äldre torp som ligger insprängda i den moderna bebyggelsen där man idag har svårt att avläsa den historiska kontexten eftersom den omgivande marken är bebyggd eller ianspråktagen för vägar. Men själva byggnaderna fungerar ändå som en påminnelse om historien och bör därför bevaras. Torpen saknar skyddsbestämmelser i plan och finns inte heller med i några inventeringar. Det gäller bland annat Kolboda, Snuten och Vattmyra. Under den senaste tioårsperioden har Norrtorp och den sista torpstugan på Grönvreten rivits och ersatts av moderna villor, eftersom rivningsförbud inte fanns inskrivet i detaljplanerna.

Ytterligare ett problem bör nämnas; nämligen avsaknaden av nyare byggnadsinventeringar i Järfälla. Den senaste inventeringen gjordes 1973 och berörde i stort sett landsbygdsdelarna och de äldre gårdarna samt ett fåtal sekelskiftsvillor i Stäket. Dessutom gjordes en miljöinventering under 1987-88 i samband med arbetet för ”Järfälla kulturhistoriska miljöer”

samt inför arbetet med kulturmiljöplanen 2001. När denna nu digitaliserats har miljöerna besökts i samband med fotografering.

För att erhålla ett vettigt kunskapsunderlag även för 1900-talets bebyggelse behövs byggnads- och/eller bebyggelseinventeringar som sträcker sig åtminstone fram till 1970-talet, helst ytterligare något decennium.

Sammanfattningar av miljöbeskrivningarna

Kulturmiljöerna förändras kontinuerligt, inte minst genom användning. Det finns ett visst motsatsförhållande mellan bevarande och användande. Om byggnaderna eller miljöerna inte används förfaller de, om de används slits de och måste så småningom underhållas och renoveras. När detta görs är det viktigt att åtgärderna utförs på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte förvanskas, vilket också stadgas i plan- och bygglagens 8 kap, 13, 14 och 17 §§.

Det finns framförallt i småhusområdena en klar tendens till förändring. Det gäller inte minst de gruppbyggda småhusområdena, där ursprungligen homogena områden har fått en mer heterogen prägel genom tillbyggnader, byte av fasad- och takmaterial, ändrad färgsättning och liknande åtgärder. I dessa områden

finns en helhetskaraktär som det är viktigt att slå vakt om.

Även om en del förändringar skett, till exempel ifråga om ändrad färgsättning, nya takkupor och så vidare, så är helheten ofta läsbar, speciellt i större områden. Ofta kan mindre om- och tillbyggnader tillåtas, om de noga anpassas till den befintliga arkitekturen, utan att områdets helhetskaraktär förvanskas. Vanligen finns också ursprungliga ritningar, planer och andra handlingar bevarade i miljö- och stadsbyggnadsnämndens arkiv, vilket sällan är fallet med äldre byggnader. Den som önskar renovera en ombyggd villa från 1960-talet befinner sig ofta i ett bättre läge när det gäller ritningar än den som renoverar ett torp från 1910-talet!

Av de miljöerna föreslås Polhem, Domus, Veddesta rättarbostad, Skillingvägen, Ekvägen och Kallhälls gamla skola att utgå. Dessa miljöer bedöms inte längre som intressanta ur kulturmiljösynpunkt, då de förändrats genom om- och tillbyggnader, försvunnit på grund av rivningar eller - som Veddesta rättarbostad – brunnit ned.

Av de kvarvarande miljöerna saknar fem helt detaljplan/områdesbestämmelser (siffrorna inom parentes hänvisar till numreringen i rapporten). De är Ängsjö (1), Lund (2), Horsgärdet/Uddnäs (3), Knallboda (4) och Stäketskolan (8).

Det är bara 13 miljöer som har skydd genom q eller Q i detaljplan eller områdesbestämmelser. I några fall gäller detta endast en del av miljön. Miljöerna är Bonäs-Trappeberg (7), Rytstugan (9), Strömsdal (10), Bolinders (11), Basvillan och Glasvillan (12), Ulvsättra gård (17), Lilla Kärrboda (19), Jakobsbergs gård (26), Görvälns gård (del av Görväln – Gåseborg 34), Viksjö gård (35), Säby gård (36), Flottiljområdet (44, del av) och Barkarby torg (46).

Flera miljöer omfattas av kulturmiljölagen. Två miljöer, Kvarnbacken (27) och Fruns backe (48), utgörs av fornlämningsområden och där gäller bestämmelserna i kulturmiljölagens

andra kapitel om fornminnen. Järfälla kyrka samt Pilgrimskapellet och Görvälns griftegård (del av Görväln – Gåseborg 34) och S:t Lukas kyrka i Kallhäll (61) omfattas av kulturmiljölagens fjärde kapitel om kyrkliga kulturminnen. Säby gård samt huvudbyggnaden på Görväln är byggnadsminnen och omfattas därmed av kulturmiljölagens tredje kapitel om byggnadsminnen. Det är länsstyrelsen som fattar beslut enligt kulturmiljölagen.

De resterande miljöerna omfattas av detaljplan/områdesbestämmelser men skydd saknas för de kulturhistoriska värdena.

Av dessa står flera områden inför förändringar, i eller i närheten av miljön. Några exempel är miljöerna som ligger inom eller angränsar till Barkarbyfältet, som Barkarby flygfält (44), Kyrkbyn (Järfälla kyrka 45), Tingshusområdet (46) samt de delar som ligger inom statens område. Andra miljöer där utbyggnad planeras är Ormbäcka (47) och Bolinders (11) i Kallhäll.

Inom naturreservaten finns bevarade kulturlandskap med gårdar och torp, liksom lämningar efter tidigare bebyggelse. Reservatbestämmelserna ger ett visst skydd åt kulturlandskapet men reglerar inte bebyggelsen. Här gäller bestämmelserna i plan- och bygglagen, men det vore önskvärt om även områdesbestämmelser med exempelvis rivningsförbud infördes.

Ett antal kulturhistoriskt värdefulla byggnader ägs av Järfälla kommun. En inventering av dessa gjordes under 1997 vilket resulterade i dokumentet ”Kommunägda äldre hus. En inventering och klassificering av vilka äldre byggnader som bör bevaras respektive avyttras” som antogs av kommunstyrelsens arbetsutskott i december 1997. Dokumentet uppdaterades 2011 - 2012 och antogs av kommunstyrelsen i juni 2012.

Förslag

Flertalet kulturhistoriskt värdefulla miljöer saknar idag skydd. Det finns olika tillvägagångssätt att säkerställa

det kulturhistoriska värdet, beroende på vilken typ av miljö det rör sig om.

När det gäller bebyggelsen så måste detaljplaner eller områdesbestämmelser upprättas om man önskar skydda de kulturhistoriska värdena. Att upprätta nya planer är dock dyrt och arbetskrävande. Ibland förekommer det att planarbete berör områden eller närliggande områden och då finns det möjligheter att se över de kulturhistoriska värdena. Ett exempel är den detaljplaneläggning som gjordes för dubbelspåret, då både Bonäs brygga och de båda arbetarvillorna i Kallhäll kunde ges erforderligt skydd, liksom en ny detaljplan för Hemmansvägen i Viksjö, då Viksjö gård skyddades. För Jakobsbergs gård togs en helt ny detaljplan fram. I vissa fall kan det dock vara aktuellt att upprätta nya planer för att kunna bibehålla de kulturhistoriska värdena. Planprioriteringar kan behöva göras i samråd med berörda parter.

De gruppbebyggda småhusområdena ingår i skriften ”Varsam tillbyggnad i småhusområden” som Miljö- och stadsbyggnadskontoret gav ut 1999 och som bygger på kulturmiljöplanens urval och intentioner.

För åtgärder som kräver bygglov uppstår ett naturligt tillfälle att informera i samband med bygglovsansökan och de kontakter som då krävs med bygglovenheten. Bygglovsansökningar som rör kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller som berör ett kulturhistoriskt värdefullt område remitteras automatiskt till kulturkontoret för yttrande. Ett syfte med denna kulturmiljöplan är också att den ska kunna ge ett underlag för tillämpning av PBLs varsamhetsregler vid bygglovprövning.

Ett viktigt sätt att värna kulturmiljöerna är att informera om dem. Tillvägagångssättet och målgrupperna kan vara olika. Exempelvis kan informationen riktas direkt till fastighetsägare och boende. För småhusområden och flerbostadhus kan man ta fram informationsfolder som beskriver respektive område utifrån denna plan samt ge råd om hur de kulturhistoriska värdena kan behållas

Hangaren.

i samband med underhåll och renoivering. En tanke med denna kulturmiljöplan är att de miljöbeskrivningar som tagits fram ska kunna utgöra ett underlag för exempelvis beskrivningar som sedan kan kompletteras med riktad information beroende på målgrupp.

Dokumentationen är en annan oerhört viktig aspekt. Som ovan nämnts saknas nyare inventeringar av Järfällas bebyggelse. För att erhålla ett bra kunskapsunderlag krävs att bebyggelse uppförd före 1980 inventeras systematiskt. Kontinuerliga uppföljningar bör sedan göras.

Lika viktigt är det att dokumentera kulturmiljöer som står i konflikt med andra intressen, exempelvis exploatering. I dessa fall måste en dialog föras mellan de olika intressena. Det är oerhört viktigt att man har tillräcklig kunskap om kulturvärdena innan besluten fattas. Därför är det motiverat att göra kulturhistoriska dokumentationer i god tid, som en del av planeringsunderlaget. Medel för detta bör avsättas som en del i projektet, exempelvis när beslut om programmet fattas.

När det gäller de öppna kulturlandskap som finns bevarade, framförallt på Järvafältet och inom Görvälnsområdet, bör de även fortsättningsvis behållas öppna, exempelvis genom bete och slåtter. Inom naturreservaten kan detta regleras via utformningen av reservatsbestämmelserna.

Även gravfält och andra fornlämningsmiljöer bör hållas öppna och vårdas kontinuerligt, både av pedagogiska skäl och för att undvika skador på anläggningarna.

Slutord

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer är en del av vårt gemensamma kulturarv. En del miljöer har sett seklerna skifta, några till har till och med överlevt ett årtusende eller två. Några ligger oss närmare i tiden och en del känns väldigt nya och skyggar lite för att bli betraktade som kulturhistoria. De byggda miljöerna berör oss alla. Vi bor i hus, höga eller låga, röda eller grå, nya eller gamla... Vi går på gator, sneddar över torg, slår oss ned i en park. Vare sig vi vill eller inte påverkas vi av miljöerna. Och det gäller inte bara kulturmiljöerna.

Men kulturmiljöerna är ändå broar vi bygger mellan generationerna. En del har vi ärvt, en ännu större del lämnar vi att ärvas. Men vilken kunskap lämnar vi åt dem som ärver?

Med tanke på framtiden och förhållningssättet till vårt gemensamma kulturarv är det oerhört viktigt att söka samarbete med skolorna i dessa frågor. Att på olika sätt arbeta med kulturhistoria, arkitektur och bebyggelse i skolan går alldeles utmärkt, bara man anpassar innehållet till elevernas förkunskaper. Kulturarvet och arkitekturen är också två områden som från statligt håll pekas ut som viktiga att föra fram inom olika områden, inte minst inom skolan.

Läromedlen i dessa ämnen är inte bara skrivna utan också byggda. En del kanske till och med rivna, men finns förhoppningsvis dokumenterade i bilder eller i ritningar. Men för att det inte ska saknas viktiga kapitler i den byggda läroboken så måste ett övergripande mål vara *att bevara kulturhistoriskt värdefulla miljöer som speglar Järfällas utveckling under olika tider.*

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta

Järfälla kommun:

Byggnadsinventering av Järfälla kommun, utförd 1973 av Hans Stiwenius på uppdrag av landsantikvarien (kopia)

Formminnesregistret för Järfälla kommun, reviderat 1979-1980 (kopia)

Förslag till fördjupad översiktsplan för Barkarby, 1998

Kommunägda äldre hus. En inventering och klassificering av vilka äldre byggnader som bör bevaras respektive avyttras. Antaget av kommunstyrelsens arbetsutskott den 3 december 1997

Varsam tillbyggnad i småhusområden, Miljö- och stadsbyggnadskontoret 1999

Tryckta

Boken om detaljplan och områdesbestämmelser, 1996 års revidering, Karlskrona 1996

Ceder, Björn; Petré, Anette: Säby gård i Järfälla, en kultur- och bebyggelsehistorisk studie, uppsats för påbyggnadskurs i konstvetenskap, Stockholms universitet 1989

Danderyd - en kulturmiljöinventering, Danderyd 1991

Fizir - Chrapkowski, Beatrice: Hus och miljöer i Järfälla - en byggnadshistorisk inventering, Järfälla 1978

Grönplan för Järfälla, Miljö- och stadsbyggnadskontoret, Järfälla 1997

Gustafsson j:r, Lars, Järfällaboken, Järfälla 1957

Järfälla kulturhistoriska miljöer, Järfälla kommun - Stockholms läns museum, Stockholm 1991

Järfällaboken II band 1-2, 1986

Kulturmiljövården - en sammanställning av gällande författningar, Stockholm 1992 samt senare kompletteringar av lagtexter

Kungl. Svea flygflottilj, F8 1938-1974, Stockholm 1973

Plan- och bygglagen med kommentarer, Stockholm 1996

Program för detaljplanering av norra och västra Polhem, Järfälla kommun 1994

Unnerbäck, Axel, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, Uppsala 2003. Finns även som pdf på www.raa.se

Översiktsplan för Järfälla kommun 1990-2010, Järfälla 1991

Översiktsplan Järfälla - nu till 2030, Järfälla 2014

